



KARABAĞ SAVAŞININ SESSİZ VE MAĞDUR TANIKLARI*

Okan YEŞİLOT**

Özet

Ermenistan 1988 yılından itibaren kendi sınırları içerisinde yaşayan Türkleri zorla sınır dışı etmeye başlar. Yaklaşık 200 bin Türk doğdukları toprakları terk ederek Azerbaycan'a göçmek zorunda kalırlar. Ermeniler bununla da yetinmeyerek Azerbaycan topraklarının %20'sini işgal eder. Bu topraklardan da yaklaşık 600 bin kişi göçmen durumuna düşer. Buna Özbekistan'da göçmen durumuna düşen yaklaşık 50 bin Ahıska Türkü de eklenir. 1 milyondan fazla insanın göçmen durumuna geldiği Azerbaycan çok zor bir durumla karşı karşıya kalır. Özellikle hassas grup olarak adlandırılan yaklaşık 200 bin çocuk ve gencin problemleri çok önem arz etmektedir. Aradan on yıldan fazla bir zaman geçmesine rağmen barınma, beslenme, sağlık ve eğitim gibi çok önemli temel problemler tam olarak çözülememiştir.

Anahtar kelimeler: Azerbaycan, Ermenistan, Bakü, göçmen, çocuklar.

SILENT AND INDUSTLY TREATED WITNESS OF KARABAG WAR

Abstract

Armenia in 1988 began forcing out of country those Turks living within the borders. About two hundred thousand Turks had to flee the land where they were born and began to seek refuge in Azerbaijan. In addition, the Armenians occupied twenty percent of the territory of Azerbaijan. From this occupied land around six hundred people also turned into refugees. Moreover, those Ahıska Turks being already refugees in Uzbekistan came to Azerbaijan. With this group, the number of refugees in Azerbaijan reached about a million. This put Azerbaijan into a very difficult position and situation. Especially around two hundred thousand children are in a very critical condition. Although a decade has passed none of the main problems of these children such as food, accomodation, health, and education has been solved.

Key words: Azerbaijan, Armenia, Baku, refugee, children.

Ermenilerin 1980'li yılların sonlarından başlayarak yaptıkları propaganda ve hazırlıklar bir Azerbaycan-Ermenistan savaşının habercisidir. Ermeniler 1988 yılından itibaren Ermenistan arazisi içinde yer alan Masis ve Ararat bölgesindeki Türklere saldırmaya başlarlar. Ermenilerin iki hedefi vardır: Birincisi Türksüz bir Ermenistan yaratmak, ikincisi ise Karabağ

* Bu makale 31 Ekim-01 Kasım 2002 tarihlerinde Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırma ve Uygulama Merkezi tarafından düzenlenen "Savaşın Çocukları Öksüzler ve Yetimler" sempozyumunda sunulan bildirinin genişletilmiş halidir.

** Dr. Marmara Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü.

bölgesini kendi toprakları içine katmaktır. Ermenistan'daki son Türk köyü olan Nuveydiye'nin de 1991 yılında zorla boşaltılması neticesinde 200 bin Azerbaycan Türkü yüzlerce yıldır yaşadıkları vatanlarını terk ederek Azerbaycan'a göç etmek mecburiyetinde kalır.¹

Dağlık Karabağ'ın tamamını ele geçiren Ermeniler, 25-26 Şubat 1992 tarihinde Hocalı, 8 Mayıs'ta Şuşa, 15 Mayıs'ta Laçın, 23 Ağustos'ta Cebrail, 31 Ağustos'ta Fuzuli ve Kubadlı, 1 Kasım'da Zengilan bölgelerini, 1994 yılının Şubat ve Mart aylarında ise Kelbecer'i işgal etmişlerdir. Böylece Azerbaycan'ın %20'si Ermeniler tarafından ele geçirilerek 1 milyona yakın Azerbaycan Türkü yaşadığı toprakları terk etmek zorunda kalır.² İşgal edilen bölgelerden; Karabağ'dan 192.300 kişi, Laçın'dan 59.500 kişi, Şuşa'dan 29.500 kişi, Kelbecer'den 50.500 kişi, Ağdam'dan 158.000 kişi, Fuzuli'den 100.000 kişi, Cebrail'den 51.600 kişi, Kubatlı'dan 30.300 kişi, Zengilan'dan 33.900 kişi olmak üzere toplam 676.100 kişi kendi öz topraklarını terk etmek mecburiyetinde kalarak göçmen durumuna düşer.³

İkinci Dünya Savaşı yıllarında Stalin'in "tehlikeli halklar" olarak gördüğü milletlerden Ahıska Türkleri Kasım 1944'de Orta Asya'ya sürülür. Ancak SSCB'nin dağılmasından sonra Ahıska Türkleri başta Özbekistan'ın Fergana Vadisi'nden olmak üzere Orta Asya'nın diğer bölgelerinden 1989 yılından itibaren Azerbaycan'a göç etmek mecburiyetinde kaldılar. Toplam 9.463 aileden ibaret olan 49.239 göçmen Ahıska Türkü Azerbaycan'ın Bakü, Haçmaz, Nabran, Naftalan, Gebele, Ağcabedi, İmişli, Bilesuvar, Sabirabad, Oğuz ve İsmayılı bölgelerine yerleştirilir.⁴

Azerbaycan Devleti Ermenistan'dan kovulan 50.149 aile (243.682 kişi) kaçkın, Orta Asya'dan gelen 9463 aile (49.239 kişi) Ahıska Türkleri ve yaşadığı bölgeler işgal edilen 146.455 aile (611.293 kişi) mecburi göçkün Azerbaycan vatandaşının büyük problemleriyle karşı karşıya kalır. Bu gruplar içerisinde en büyük yekunu tutan mecburi göçkünlerin terkihi ise şöyledir; 289.641 kişi erkek, 321.652 kişi kadın, 196.480 kişi 17 yaşına kadar olan çocuklar, 126.482 kişi öğrenci, 9.000 kişi yetim ve kimsesizlerden oluşmaktadır.⁵

Böylesine bir sosyal kriz tablosuyla karşı karşıya kalan Azerbaycan 1 milyon göçmenin problemlerini çözmek üzere tedbirler almaya başlar.⁶ İlk olarak bu insanların kayıtlarının tutulması ve onlara bir statü verilmesi üzerinde çalışılır. Kabul edilen kanunun 1. maddesine göre; milliyetine, dinine, diline vs. özelliklerine göre takibe maruz kalması, hayatının, ailesinin, malının tehlikede olması, yaşadığı devletin onu müdafaa etmemesi yüzünden yaşadığı ülkenin dışına çıkan Azerbaycan Devleti vatandaşı olmayan kişilere "Kaçgın", Azerbaycan Cumhuriyeti'nde daimi yaşadığı yeri terk etmeye mecbur olup, başka yerlere göçen şahıslar veya başka ülkelerde yaşadığı yerleri terk etmeye mecbur olup Azerbaycan'a gelen Azerbaycan vatandaşlarına "Mecburi Göçkün" adı verilir.⁷

Yukarıda verdiğimiz istatistik bilgilerden de anlaşılacağı üzere göçmenlerin içerisinde

¹ Yavuz Aslan, "Bugünkü Ermenistan Arazisinde Türklerin Çıkarılma Meselesi", *Türk Kültürü*, No: 372, Nisan 1994, s.198-199; Daha fazla bilgi için bkz. *Diderginler*, Gençlik, Bakı 1990.

² Cavid Cevadov, *Azerbaycan'da Hayriyecilik Harekatı*, Elm Neşriyyatı, Bakı 1999, s. 106.

³ Sinan Oğan, "Yüzyılın Dramı Azerbaycanda Göçmen(Kaçgın) Sorunu", *Avrasya Dosyası Azerbaycan özel*, İlkbahar 2001. C.7, No:1.s. 436.

⁴ *Diderginler*, s. 212-230.

⁵ *Azerbaycan Respublikasında Kaçkınlar ve Mecburi Göçkünler Hakkında Statistik Albom 1999 ci il*, Bakı 1999, s. 2-8.

⁶ Kaçkın ve Mecburi Göçkünlerin problemleri hakkında bilgi için bkz. Okan Yeşilot, "Bağımsızlığının 10. Yılında Azerbaycan'da Kaçkın ve Mecburi Göçkünlerin Problemleri", *Bağımsızlıklarının 10. Yılında Türk Cumhuriyetleri* (Editörler: Emine Gürsoy- Naskali, Erdal Şahin), Hollanda 2002, s. 469-479.

⁷ Azerbaycan Respublikasının Kanunu-Kaçkınlar ve Mecburi Göçkünlerin Statüsü Hakkındaki Kanununun 1. ve 2. Maddesi.

hassas gruplar vardır. Mecburi göçmen kadınların %40.7'si 18-19 yaşlarındaki genç kızlardan ibarettir. Ayrıca göçmenlerin %35.2'sini çocuklar oluşturmaktadır. Diğer yandan her 7 göçmen çocuktan bir tanesinin annesi ve/veya babası savaşta ölmüş veya kaybolmuştur. Azerbaycan'da yetim ve valideyn himayesinden mahrum olan çocukların sayısı; 1990'da 21.807, 1994'de 24.192, 1997'de 25.375 ve 1999 yılında ise bu rakam 26.250'ye kadar çıkmıştır.⁸

Yaşadığı toprakları terk etmek mecburiyetinde kalan (17 yaşından küçük) yaklaşık 200.000 çocuk ve gencin yeniden sağlıklı bir şekilde topluma kazandırılmaları hiç de kolay olmayacaktır. Biz bu çalışmamızda nüfusu toplam 8 milyon olan bir devlette, yaklaşık 1 milyon göçmenin ve özellikle çocukların problemleri ve onlar için yapılan ve yapılamayanları ortaya koymaya çalışacağız.

Bu çocukların yaşadıkları öncelikli problemleri barınma, sağlık ve eğitim olarak tasnif etmek mümkündür.

1- Barınma Problemi

Göçmenler devlet tarafından uygun bulunan birçok bölgeye yerleştirilmeye çalışılır. Çadırlara 15.530 aile (73.982 kişi), barakalara 19782 aile (98.879 kişi), devlete ait konutlarda, okullarda, çocuk yuvalarında, yurtlarda 43.905 aile (175.255 kişi), pansiyonlarda ve istirahat evlerinde 526 aile (20.240 kişi), akraba ve tanıdık evlerine 38.926 aile (156.420 kişi), göçmenler tarafından zapt edilmiş evlerde 8.954 aile (44.502 kişi) çiftliklerde 7.555 aile (32.721 kişi), yarım kalmış inşaatlarda 10.616 aile (44.502 kişi), yük vagonlarında 2.070 aile (8.859 kişi), yol kenarlarında ve toprak evlerde (mağaralarda) 3418 aile (14.864 kişi) bugün bu zor şartlar altında yaşamaya çalışmaktadır.⁹

Kaçkınların ve mecburi göçkünlerin büyük bir bölümü (%60'dan fazlası) Bakü, Gence, Ali Bayramlı, Sumgat, Mingeçevir¹⁰ gibi sanayi merkezlerine yerleşir, çünkü buraların imkanları ve yaşamak için gerekli materyaller diğer bölgelere göre daha çoktur.¹¹ Devlet bu kadar göçmenin yerleştirilmesi problemiyle karşı karşıya kalınca çözüm üretmekte oldukça zorlanmıştır. Bunun üzerine göçmenler çözümlerini genellikle kendileri üretmeye çalışır. Özellikle kaçkın durumunda olanlara yerleşme konusunda öncelik verilir. Köylere ve kasabalara yerleştirilenlerin bazıları iş bulmak ümidiyle tekrar göçmen olarak büyük şehirlere gelirler. Özellikle Bakü'de boş buldukları evlere girerek buralarda oturmaya başlarlar. Bu durumda kargaşa çıkmasın diye işgal altındaki topraklar kurtulana kadar göçmenlerin zorla girdikleri evlerden çıkarılmaması hususunda devlet tarafından kanunî zemin hazırlanır.

Ayrıca Ermenistan'dan kaçkın düşenlerle Bakü'de yaşayan Ermenilerin karşılıklı olarak evlerini değiştirmelerine resmen izin verilir. Göçmenler arasında çadırlarda, barakalarda, yük vagonlarında, yarım kalmış inşaatlarda, yol kenarlarında, mağaralarda yaşayan ailelerin durumları diğerlerine göre daha zordur. Özellikle kış aylarında buralarda barınmak çocuk ve yaşlılar için katlanılır gibi değildir. Elektriği, suyu ve kanalizasyonu olmayan bu gayri sıhhi yerlerde yaşayan çocukların sağlıklı olarak yetişip topluma katılmaları uzun bir süreç gerektirecektir. Devlet şehit ailelerinin yerleştirilmesine öncelik

⁸ www.tehsil.20m.com/azerbaycan/azerb2-4.htm, 17.10.2002

⁹ *Azerbaycan Respublikasında Kaçkınlar ve Mecburi Göçkünler Hakkında Statistik Albom 1999 ci il*, s. 10.

¹⁰ Kaçkınların ve Mecburi Göçkünlerin hangi şehirlere ne kadar yerleştirildikleri hakkında ayrıntılı olarak bkz. "Kaçkınların ve Mecburi Göçkünlerin Müveçgeti Olarak Yerleştiği Rayon ve Şehirler Üzre Sayı (1 İyul 1997 ci il Veziyyetine)", *Kanun Jurnalının Hususi Burahılışı-Kaçkınlar ve Göçkünler*-, No:2, Avgust 1997, Bakü, s.14-15.

¹¹ "Ahalinin Yerleştirilmesi ve Kaçkınlar", *Kanun Jurnalının Hususi Burahılışı-Kaçkınlar ve Göçkünler*-, No:2, Avgust 1997, Bakü, s.2.

vermesine rağmen bu konuda alınması gereken çok mesafe vardır ve çok sayıda aile uygun bir yere yerleşebilmek için sıra beklemektedir.¹² Ayrıca okul, yurt ve çocuk yuvalarında üç- dört aile bir arada kalmaya mecbur olmaktadır.

Barınma problemlerinden en fazla etkilenen grup çocuklardır. Sağlıklarının yanında psikolojileri de bozulan bu çocukların bir an önce asgari yaşam şartlarının sağlandığı evlere yerleştirilmesi gerekmektedir. Fakat mevcut imkanlarla bunun gerçekleşmesi yakın gelecekte mümkün görünmemektedir.

Göçmen çocuklar için uluslar arası kuruluşlar tarafından gönderilen yardımların gıyacak ve yiyeceklerin düzgün olarak paylaştırılmadığı bazı bölgelerin bu yardımlardan hiç istifade edemediği belirtilmektedir. Bir şikayet konusu da gelen yardımların pazarlarda satıldığı iddiasıdır. Devlet bunlarla mücadele etmeye çalışmakta ve suçluları cezalandırmaktadır.¹³ Göçmenler arasında en zorda olanlar şehit ailelerinin çocukları ile kimsesiz çocuklardır. Devlet bunlara vaat ettiği yardımları düzenli yapamadığı gibi bölge yöneticilerinin keyfi uygulamaları ve bürokratik engeller çıkarmaları bu grubun yaşam şartlarını daha da zorlaştırmaktadır.¹⁴

Göçmenlerle yapılan görüşmelerde en fazla şikayet edilen konuların başında; devletin kendilerine yardım etmediği, yardımların eşit paylaştırılmadığı, gelen yardımların pazarlarda satıldığı, şehit çocuklarına bakılmadığı, barınma şartlarının çok zor olduğu, elektrik, su ve kanalizasyonun olmaması,¹⁵ salgın hastalık tehlikesi, girdikleri evlerin boşaltılmasının istenmesi vb. gelmektedir.¹⁵

2- Sağlık Problemi

Çok sağlıklı şartlarda yaşayan göçmen çocukların büyük kısmı kronik olarak rahatsızdır. Sık sık salgın hastalık tehlikesiyle karşı karşıya kalmaktadır. Suyu ve kanalizasyon şebekesi olmayan yerlerde barınan bu çocuklar sık sık hasta olmaktadır. Ayrıca kış aylarında üşüterek hasta olan çocukların sayısı da oldukça fazladır. Hasta olan çocukların tedavileri yeterli sağlık personeli ve ilaç olmadığı için yapılamamaktadır. Yeterli şekilde beslenemeyen çocukların % 35'inin başta anemi olmak üzere birçok hastalığa yakalandığı görülmektedir. Temiz içme suyu dahi bulunmayan bölgelerde yaşayan bu çocuklar her an ciddi sağlık sorunlarıyla karşı karşıya kalmaktadırlar. Devlet uluslar arası yardım kuruluşlarının da desteğiyle özellikle çadır şehirlerde yaşayanların tedavileri için geçici sağlık ocakları oluşturmaya çalışmaktadır. Uluslar arası yardım kuruluşları bu bölgelere sağlık elamanı, tıbbi malzeme ve ilaç göndermiştir, fakat bu yardımların yeterli olduğunu söylemek mümkün değildir. Fizikî rahatsızlıklarının yanında ruhsal durumları da bozulan çocuklar ve gençlerin bu durumlarının düzeltilmesi için yapılan çalışmalar da son derece yetersizdir.

Göçmenliğin bu zor yaşam şartları içinde doğum yapan kadınlar ve bebekler birçok problemlerle karşılaşmaktadır. Yeterli tıbbî imkanın olmaması, hijyenik ortamın bulunmaması vb. sebepler anne ve çocuk ölümlerine yol açmaktadır. Göçmenlerin çoğunlukla yaşadıkları Sabirabat, Saatlı, Bilesuvar ve İmişli bölgelerinde yapılan kontrollerde sıtma, kızılca, poliometit, difteri, verem vb. birçok hastalığa rastlanmaktadır ve bu hastalıklara yakalananların çoğu da çocuklardır.¹⁶ Stadyumlarda, çadırlarda ve kapı-penceresi olmayan

¹² *Azerbaycan Gazeti*, 15 Mart 1995, s. 3.

¹³ *Azerbaycan Gazeti*, 11 Noyabr 1994, s. 2.

¹⁴ *Doğru Yol*, 8 Mart 1995, s. 4.

¹⁵ *Doğru Yol*, 8 Fevral 1995, s.4

¹⁶ *Kaçkınların ve Mecburi Köçkünlerin Veziyetine Hesr Olunmuş İnkişaf Problemleri ve Strateji İstigametler Mövzusunda Keçirilmiş Beynelhalk Konfransının İş Hakkında Hesabat*, Bakı 2000, s. 49.

bitmemiş inşaatlarda yaşayan çocuklarda verem hastalığı sıkça görülmektedir.¹⁷ Göçmen çocukların sağlıklarını korumak, çocuk ölümlerini azaltmak için uluslar arası yardım teşkilatları bölgede faaliyet göstermektedir.

Son 10 yılda Azerbaycan'da nüfus artışı 2.5 kat azalmıştır. Resmi rakamlara göre ölü ve sakat doğanların sayısı artmış, doğum oranı azalmıştır. Doğum evlerinin özelleştirilmesi vaziyeti zaten kötü olan aileleri daha da zora soktu. Hamilelik boyunca yapılması gereken tetkiklerin yapılmayışı da çocuk ve anne ölümleri ile sakat doğumlara sebep olmaktadır.¹⁸

Karabağ bölgesindeki Azerbaycanlı çocukların iç organlarının Ermeni doktorlar tarafından alınarak Avrupa'ya satıldığı yönünde basında haberler çıkmaktadır. Azerbaycan kaynaklarına göre; 2.000'den fazla kadın ve çocuk Ermenilerin elinde esirdir. Basında, esir olan kadınların fuhuşa zorlandığı ve çocukların da organlarının satıldığı yönünde bilgiler ve ciddi iddialar mevcuttur.¹⁹ Göçmenler arasında psikolojik problemlerden dolayı intihar olaylarının arttığına dair haberler de zaman zaman basında yer almaktadır.

Göçmenlerden eşleri değişik ülkelere çalışmak için giden kadınların ve çocuklarının durumları da oldukça kötüdür. Göçkün kadınların %13.2'si kadın hastalıklarından muzdariptirler. Savaşta 20.000 gencin (bunların çoğunluğu da evli) şehit olmasıyla eşleri ve çocukları zor durumda kalmıştır. Dul kalan kadınların maddî durumları ile birlikte psikolojileri de bozulmakta ve bu ruh hali çocuklarına da yansımaktadır.²⁰

Mecburi göçkün ve kaçkınların birçoğu hastalıkları ilerlemeden çocuklarını doktora götürmemekte veya götürdükten sonra ilaçlarını alamamaktadırlar. Göçmen çocukların çöplerden erzak toplamak istemeleri üzerine salgın hastalık riskinin artmasından endişe edilmektedir.²¹ Bir diğer tehlike Kaçkın ve Mecburi göçkünlerin yoğun olarak Görenboy, Gedebey, Gazah, Terter ve Hanlar bölgesinde yaşayan özellikle çocukların mayınlara karşı uyarılmalarıdır. Bu mayınların temizlenmesi için çalışmalar halen devam etmektedir.²²

3- Eğitim Problemi

Azerbaycan Türklerine ait olan 616 okul, 234 çocuk yuvası, 12 teknik lise, 5 lise, 1 üniversite ve 2 fakülte Ermenilerin işgal ettikleri bölgelerde bulunmaktadır. Yaklaşık 130.000 öğrenci ve 20.000 yakın öğretmen göçmen durumundadır. Bu gün şehir ve rayonlarda 9 yüksek okul, 17 teknik lise, 48 teknik orta okul, 850 okul binası ve yatakhanesiyle 100'den çok çocuk yuvasına 7500 aile yani 50.000'den fazla göçmen yerleştirilmiştir. Bu da ülkenin eğitim sisteminde büyük problemler yaratmaktadır. Göçmen çocukların eğitim alması için 708 okul tahsis edilir. Bu okullarda 86.000 öğrenci eğitim görmekte ve 12.420 kaçkın öğretmen çalışmaktadır. Okul çağına gelmemiş çocuklar için de 1900 çocuğun eğitim alabildiği 39 çocuk yuvası açılmış ve buralarda çalışmak üzere 1200 kaçkın eğitimci görevlendirilmiştir.²³

Çadır şehirlerde kurulan geçici okulların yanı sıra vagonlarda da sağlıksız ve yetersiz eğitim yapılmaya çalışılmaktadır. Ayrıca mevcut okullardaki su, elektrik, ısınma ve kanalizasyon sorunları çözülebilmemiş değildir. Göçmenlerle yapılan görüşmelerde ailelerin geçinmenin neredeyse imkansız imkansız olduğu bir ortamda hayat sürerken çocuklarını

¹⁷ *Doğru Yol*, 24 Mart 1995, s.4.

¹⁸ www.xeber.net/view.phped=4633, 15 Ekim 2002

¹⁹ www.xeber.net/view.phped=4062, 15 Ekim 2002

²⁰ www.xeber.net/view.phped=2262-2811, 15 Ekim 2002

²¹ www.musavat.com.view.phped=1191, 25 Ekim 2002

²² www.525ci.com/1312.memleket.htm.116, 24 Ekim 2002

²³ *Kaçkınların ve Mecburi Köçkünlerin Vaziyetine Hesr Ohunmuş İnkişaf Problemleri ve Strateji İstigametler Mövzusunda Keçirilmiş Beynelhalk Konferansının İşi Hakkında Hesabat*, Bakı 2000, s. 45.

okula gönderemedikleri gerçeği ifade edilmiştir.²⁴ Göçmen çocukların okulların başlamasına rağmen %60'dan fazlasının ders araç gereçlerinin ve kitaplarının olmadığı tespit edilerek, yapılan yardımların yeterli olmadığı görülmektedir.²⁵ Göçkün gençlerin bir kısmının okudukları okulun harcını vermekte zorlandıkları bilinmektedir. Ayrıca okula gitmesi gereken çocukların buldukları işlerde çalışarak ailelerinin geçimlerine yardımcı olmaya çalıştıkları gözlenmektedir.²⁶ Bunun yanında Laçın bölgesinde 152 okul açılmıştır. Bu okullarda 15.000 öğrenci eğitim görmekte ve 2500'e yakın öğretmen görev yapmaktadır. Bu okullardan mezun olan 300 öğrenci Rusya'da ve Türkiye'de eğitimlerine devam etmektedirler. Buradaki çocuklara eğitimin yanında vatan sevgisi ve işgal altındaki toprakların mutlaka kurtarılacağı anlatılmaktadır.²⁷

Genel Değerlendirme

Yaklaşık 200.000 kaçkın ve mecburi göçkün çocuğu ekonomik- sosyal problemlerin ağırlığı altında toplumun bir ferdi olarak geleceğe umutla bakabileceğini söylemek güçtür. Asgari barınma şartlarında yaşayamayan, yeterli beslenemeyen, sağlıklı yaşam koşullarından uzak, iyi bir eğitim alamayan bu çocuklar cemiyet hayatında onulmaz bir takım yaraların derinleşmesine neden olmaktadır. Yeterli psikolojik desteği bulamayan gençler itilmişlik duygusuyla yalnızlık hissederek isyankar bir kişiliğe bürünmektedirler. Devlete, yöneticilere, vatan ve millet gibi kavramlara karşı kayıtsız ve kozmopolit bir gençlik yetişmektedir. Geleceğinden endişe duyan bu gençler yasadışı işlerle uğraşan kişilerin tuzağına kolaylıkla düşmektedirler. Yetim ve kimsesiz çocuklarla birlikte aile düzeni olmayan ve yeterli terbiyeyi alamayan çocuklar birçok kötü alışkanlıklar edinmektedirler. Mecburi göçmen kadınların %40'dan fazlasının 18-19 yaşlarındaki kızlardan oluştuğu düşünülürse meselenin ne kadar ciddi olduğu daha iyi anlaşılır. İş bulma ümidi olmayan bu gençler için eğer kısa sürede bir çözüm üretilmezse kayıp bir nesille karşı karşıya kalmacaktır. Bu gençlerde alkol, uyuşturucu madde bağımlılığı, fuhuş, hırsızlık, dilencilik vb. ahlakî problemlerin hızla arttığı gözlenmektedir.

Ayrıca son yıllarda faaliyetlerini gözle görünür bir şekilde artıran misyoner teşkilatları (Krişnacılar, Yahova şahidleri, Hristiyanlar, Vehhabiler vb.) Azerbaycan'da yoğun bir şekilde çalışmaktadırlar. Göçmenlerin özellikle gençlerin din değiştirmeleri için içinde buldukları zor şartları ve zaafalarını son derece iyi tespit ederek kullanan bu teşkilatlar, çoğu zaman başarılı da olmaktadır. Ümitsiz olan gençler kolaylıkla tesiri altında kalmaktadırlar. Misyonerler gençlerin millî şuurdan yoksun olarak yetişmeleri için propaganda yapmaktadırlar. Maddî yönden çok güçlü olan ve zengin kaynaklara sahip bu teşkilatların faaliyetleri devlet tarafından daha sıkı kontrol edilmelidir. Bazı gruplar ise yardım teşkilatı adıyla ülkeye girmekte ve kendi fikirlerini gençlere aşılamaktadır. Bu teşkilatlar halka açık ayinler yaparak her geçen gün katılımı artırmaktadırlar. Gençlere problemlerini ancak kendilerinin çözeceklerini söyleyen ve çok parlak bir gelecek vaat eden misyoner teşkilatları kontrol altına alınmazsa yakın gelecekte millet ve devlet hayatında bu problemin büyüyerek daha farklı bir boyut kazanması mümkündür.²⁸

Gazetelere yansıyan haberlere göre; özellikle kaçkın ve mecburi göçkünlerin yoğun yaşadığı bölgelerde yatakhane ve çadır şehirlerde misyonerler tebliğ yapmaktadırlar. Derneğül ve Yasamal bölgesinde "Tanrı savaşa izin vermiyor" diye propaganda yapan

²⁴ *Doğru Yol Gazetesi*, 8 Mart 1995, s. 4.

²⁵ www.xeber.net/view.phped=1790, 15 Ekim 2002

²⁶ www.musavat.com.view.phped=1191, 25.10.2002

²⁷ www.adalet-az.com/1432/musabibe.htm, (Laçın Rayon Tahsil Şubesinin Müdürü Tofik Necefov'la yapılan görüşme)

²⁸ www.xeber.net/view.phped=4236, 15 Ekim 2002

çok sayıda misyoner teşkilatı vardır. Bu teşkilatlar para, kitap ve broşür dağıtarak faaliyetlerine devam etmektedirler. Misyoner teşkilatları propagandalarında eğittikleri genç kız ve erkekleri kullanarak kendi taraftarlarını oluşturmayı amaçlamaktadırlar.²⁹ Ayrıca bu teşkilatların üyesi olan doktor, hemşire, öğretmen, diplomat ve yardım kuruluşlarının temsilcilerinin faaliyetleri denetlenmeli ve milletin kendi öz değerlerinden uzaklaşarak, aralarına nifak sokmak isteyen bu gibi şahıslara ortam hazırlanmamalıdır.

Kaçkınların ve mecburi göçkünlerin çocuklarının “Yüzyılın dramı” olarak ifade edilen durumlarını ve temelde yer alan problemlerini ana maddelerle tespit etmeye çalıştık. Azerbaycan devleti bağımsızlığını ilan etmişken topraklarının %20’sini işgal altında bıraktığı gibi, 1 milyondan fazla göçmenin sorunlarıyla da karşı karşıya kalmıştır ve bu problemlerin üstesinden gelmesi tek başına mümkün değildir. Göçmenler içerisinde en hassas grubu oluşturan çocukların problemleri bütün iyi niyetli çalışmalara rağmen geçen 10 yıldan fazla zaman zarfında çözülememiştir. Bir dönem yoğun gelen yardımların da giderek azalmasıyla durum gittikçe kötüleşmektedir. Bunun için kalıcı çözümler üretmek gerekmektedir. Azerbaycan’ın Eski Cumhurbaşkanı Haydar Aliyev "kaçkınların ve mecburi göçkünlerin problemleri bizim için ve şahsen benim için bir numaralı sorundur" diyerek meseleye yaklaşımını göstermiştir. Yine Aliyev bu problemin çözümü için uluslar arası yardım kuruluşlarının yaptıkları yardımları azaltmadan devam ettirmelerinin gerekliliğini ifade etmiştir.³⁰ Çünkü bu problemler Azerbaycan’ın tek başına çözemeyeceği kadar büyük problemlerdir. Yeni Cumhurbaşkanı İlham Aliyev döneminde de geçmişte yapılanlar devam ettirilmekte ve çözüm için yeni bazı projeler hazırlanmaktadır. Bu projelerde de göçmenlerin hayat şartlarının iyileştirilmesi ve yeni kurulacak olan kasabalara yerleştirilmesi esas alınmaktadır.³¹

Devlet göçmen sorunlarını 17 Eylül 1998 tarihinde kabul ettiği "Kaçkınların ve Mecburi Göçkünlerin Sorunlarının Halli Üzere Devlet Programı" ile devlet politikası haline getirilmiştir. Bu kanuna göre;

1- Kaçkın ve mecburi göçkünlerin bir kısmına işgalden kurtarılmış, tarımsal koşulların uygun olduğu ve diğer iş imkanları geniş olan bölgelerde yeni göçmen kasabaları oluşturmak

2- Kaçkın ve mecburi göçmenlerin hali hazırda yaşadıkları yerlerde fiziksel ve sosyal altyapı sorunlarını çözerek işyeri imkanlarının açılması ve bu sayede kaçkın ve mecburi göçkünlerin durumlarında iyileştirilmelerin yapılması. 2000 yılına kadar uygulamaya geçirilmesi düşünülen bu program maalesef başarılı bir uygulama imkanı bulamamıştır.³²

Kaçkın ve mecburi göçkünler yavaş yavaş topraklarına geri dönme umudunu kaybetmektedirler. Bu durum zaten moralleri bozuk olan göçmenleri daha da umutsuzluğa sevk etmektedir. İş ve aş problemleri bir türlü çözülemeyen göçmenlerin yardımların da gözle görünür şekilde azalmasıyla durumları daha da kötüye gitmektedir. Azerbaycan Devleti Hardar Aliyev’in de ifade ettiği gibi bazı önlemler almakta gecikmiştir. Bütün problemlerin bir anda çözümünü beklemek mevcut şartlar göz önüne alındığında çok gerçekçi değildir. Ancak asgari oranda insanca yaşamak için acilen bir dizi önlemlerin alınması gerekmektedir. Çocukların beslenmesi ve sağlıklarıyla ilgili uluslar arası yardımların devam etmesi öncelikli konuların başında gelmektedir.³³ Azerbaycan’daki göçmen çocukların durumu dünyaya

²⁹ www.525ci.com/1299/memleket.htm. 4 Ekim 2002

³⁰ *Kaçkınların ve Mecburi Köçkünlerin Veziyetine Husr Olunmuş İnkişaf Problemleri ve Strateji İstigametler Mövzusunda Keçirilmiş Beynelhalk Konfransının İşi Hakkında Hesabat*, Bakı 2000.s.18.

³¹ www.diaspora.az/new/az=2004021120, 11 Şubat 2004

³² Oğan, a.g.m, s. 449.

³³ *Kaçkınların ve Mecburi Köçkünlerin Vaziyetine Husr Olunmuş İnkişaf Problemleri ve Strateji*

anlatılarak, uluslar arası platformda dünya çocuk teşkilatlarına yönelik UNICEF başta olmak üzere bilgilendirme ve propaganda yapılabilirse faydalı olabilir. On yıldan fazla bölgeye Türk Devleti olarak hiç de azımsanmayacak yardımlar yapılmıştır. Eğitim için Türkiye'ye gençler getirilmiş, çadır, giyecek, yiyecek ve tıbbî malzemelerin yanında stratejik destek verilmiştir. Özellikle Türk Silahlı Kuvvetlerinin, Azerbaycan Silahlı Kuvvetleri oluşturulurken başta eğitim desteği olmak üzere yaptığı faaliyetler önemlidir. Azerbaycan'daki göçmenlerin durumunun daha da kötüleşmemesi için gerek Türkiye'de ve Türk Cumhuriyetlerinde, gerekse Batılı ülkelerde gündeme getirilmesi ve yardımların azalmadan devam etmesi uygun olacaktır.³⁴

İstikametler. Mövzusunda Keçirilmiş Beynelhalk Konferansının İşleri Hakkında Hesabat, Bakı 2000, s.35.

³⁴ Yapılan yardımlar konusunda bilgi için bkz. Cavid Cevadov, *Azerbaycan'da Hayriyecilik Harekatı*, Elm Neşriyyatı, Bakü 1999.